

U knjizi su sadržane i slikovite ilustracije, mnoge poput satiričnog iskaza, međutim bez naznake datacije, autorstva i izvora. Također, na kraju je knjige izostao indeks.

Slavica Stojan preklapa dva povijesna područja istraživanja - *povijest žena* i *povijest svakodnevice*: ovom studijom žene postaju vidljive sudionice vibrantne svakodnevice dubrovačke povijesti. Ranija pozitivistička historiografska paradigma u kojoj žene nisu bile priznate kao sudionice i subjekti povijesti, a svakodnevica nije prepoznata kao dio povijesnog tijeka, od sedamdesetih su godina aktivirana područja istraživanja unutar tema, pristupa, metodologije i konceptualizacije "nove historije". U tom smislu povijesna građa koju je autorica ugradila u studiju ne bi smjela biti samo razina "onoga što se doista dogodilo". Alteriranje povijesnog istraživačkog okulara prema ženi, u oblicima povijesti žena i rodne povijesti, pa onda i njihove uklopljenosti u opću povijest, nužno zahtijeva i da se takva bogata građa učini i interpretativno relevantnom za kompleksniju analizu poimanja društvenokulturno uvjetovane prošlosti, te za smjelu radikalizaciju svih ustaljenih modela povijesnog razmišljanja, od onoga o univerzalnoj podređenosti žena do pitanja historijske periodizacije.

Izborom teme, te bogatim arhivskim materijalom ugrađenim u studiju, ova je knjiga važan referentni naslov i izazov svakom sljedećem hrabrijem interpretativnom zahvatu povijesne znanosti, a također i drugim humanističkim znanostima i njihovu kritičkom potencijalu i senzibilitetu.

Valentina GULIN ZRNIĆ

Žarko Španiček, Slavonski pučki proroci i sveci, Studija iz pučke pobožnosti Slavonije, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod; Grafika, Osijek 2002., 330 str. (Bibliotheca Croatica Slavonica, Sirmiensa et Baranyensia. Studije, knj. 6)

Žarko je Španiček u knjizi *Slavonski pučki proroci i sveci: Studija iz pučke pobožnosti Slavonije* pokušao etnološki protumačiti pojavu uočenu na vlastitim etnografskim istraživanjima Slavonijom: da puk pojedine ljude smatra svetima i stoga obdarenima posebnim moćima kao što su liječenje ili proricanje te da im se stoga obraća za pomoć. Rezultat je provedenoga istraživanja zanimljiva studija čijom mi se najvećom manom čini nejasna

autorova pozicija, rekao bih negdje između kulturnopovijesno-etnološkog i antropološkog pristupa istraživanju, zbog čega studija nije niti onoliko kulturnopovijesna koliko je mogla biti, a niti je antropološko-religijskim aparatom istražila temu koliko je to mogla učiniti.

Knjiga započinje uvodnim dijelom u kojemu nam Španiček pokušava dati uvid u vlastita istraživačka polazišta i pojasniti mjesto koje istraživanja pučke pobožnosti imaju u kontekstu hrvatske etnologije. Na žalost, o objema temama saznajemo vrlo malo jer je autor većinu im namijenjenoga prostora posvetio sažetku jednoga od vlastitih članaka o suvremenoj aktualnosti kulturnopovijesne etnologije. Doznajemo tek da se zalaže za terenski rad kao osnovu etnoloških spoznaja i da je u *Slavonskim pučkim prorocima i svecima* želio ostvariti teorijski pristup istraživanju u kojemu bi ga sama etnografska građa dovela do teorijskih koncepcija: "Na hrvatskoj etnološkoj sceni ostaje prostora i za (...) pristup koji bi polazio od konkretnih (po mogućnosti vlastitih) istraživanja tradicijske kulture i na temelju takve građe formulirao određene teorijske koncepcije. Upravo u taj prostor namjeravam smjestiti ovo istraživanje određenih oblika pučke pobožnosti u Slavoniji" (str. 14).

Velika je pozornost stoga posvećena terenskom istraživanju i dobivenoj građi koja zauzima najveći dio knjige. Etnografski je materijal, inače, Španiček ponajviše skupio razgovarajući s rođacima, prijateljima i drugim osobama koje su bile bliske predmetu

njegova istraživanja: pojedincima koje puk doživljava svetima. Valja spomenuti da se etički vrlo diskutabilnim mjestom uvoda mogu smatrati Španičekove prosudbe o kakvoći kazivanja pojedinih terenskih sugovornika u inače etnografski suvremenu pokušaju personaliziranja vlastitih kazivača. Diskutabilno je i je li autor u knjizi uspio ostvariti željeni ateorijski pristup građi jer je od samoga početka dijeli na onu koja govori o (1) pučkim prorocima i svecima te (2) pučkim misticima, pri čemu bi oni prvi bili bliži tradicionalnom, crkvenom poimanju svetosti i proročkog poslanja, dok je značajka drugih prepletanje vjerskog i magijskog, iz čega možemo vidjeti da se do općenitijih koncepata nije došlo prvotno željenim induktivnim zaključivanjem iz građe, već da su crkvene, teološke koncepcije prihvaćene kao referentni okvir. To, uostalom, priznaje i sam autor govoreći: "Iznošenje etnografske građe nije bilo moguće potpuno odvojiti od njezine interpretacije, a u tumačenju građe naći će se novi etnografski podaci" (str. 26).

Doista, u interpretaciji građe je vidljivo koliko ju je Španiček razmatrao unutar već poznatih teorijskih okvira, a kao dobar primjer rečenoga može poslužiti njegova analiza odnosa slavonskih pučkih proroka i svetaca prema magiji i pobožnosti (usp. str. 246-255). U poglavlju, koje je zamišljeno kao induktivno (usp. str. 14 i 201), magija se i pobožnost počinju razmatrati vrlo općenito i određuju se kao jako bliski pojmovi, pri čemu se za određenje magijskoga i religijskoga rabi Tylorova definicija religije iz 1871. (!) godine. Razmatranje se nastavlja smještanjem magije u kršćanski kontekst, gdje se pokazuje kako je unatoč povijesno dokumentiranim progonima magije Katolička crkva i sama u svojoj praksi prihvatila magijske elemente. Pučka pobožnost tako, smatra Španiček, ima dva izvora nastanka: jedan su pučke poganske tradicije, a drugi je službena katolička religioznost (usp. str. 248). Promišljanje građe unutar već poznatih (teoloških) koncepcija i diskrepanciju koju ono donosi možemo vidjeti i iz sljedećih autorovih rečenica: "Možda najzanimljiviju pojedinost, u odnosu slavonskih pučkih proroka i svetaca prema magiji, predstavlja njihovo prihvaćanje službene crkvene odbojnosti, uz istovremeno zadržavanje čitavog niza tradicijskih magijskih postupaka i vjerovanja" (str. 248), a uzrok je tomu to što su oni "svoja magijska uvjerenja i postupke smatrali [sastavnim] dijelom (...) pobožnosti" (isto). I u daljnjem dijelu interpretacije, koja govori o obrednoj drevnosti magijskih postupaka, Španiček kombinira vlastite podatke i već poznate koncepcije, na žalost najmanje suvremene antropološke, koje, kao i njegovi kazivači, dovode u pitanje opravdanost teološke, kulturnocentrične podjele na magiju i religiju. Više-manje, ovo je Španičekova analiza magijskih elemenata nađenih u građi o pučkoj pobožnosti Slavonije, a kako sličnim obrascem analizira i druge teme (prijelom i obraćenje, pučko vjersko iscjeliteljstvo, egzorcizmi, vizije i vizionarska literatura, crkveni i pučki sveti) analiza mi se čini ilustrativnim mjestom za pojašnjenje zašto smatram da ovaj rad nije niti antropološki niti kulturnopovijesno-etnološki koliko je mogao biti. Iz kulturnopovijesnoga su se aspekta uporabljive spoznaje mogle dobiti intenzivnijim poredbama s drugim, barem okolnim regijama (sinkronijska dimenzija), a osobito bi zanimljivo moglo biti preciznije pozicioniranje predodžbi o pučkim prorocima i svecima, koji su nerijetko i pučki liječnici, unutar drevnih hrvatskih pučkih koncepcija o religijskim praktičarima i posrednicima sa svetim (dijakronijska dimenzija), jer za to neka istraživanja (usp. npr. Zoran Čiča: *Vilenica i vilenjak*, 2002.) naslućuju postojanje zanimljivih paralela. Ovo je drugo utoliko začudnije što je Španičekovo smještanje slavonskih pučkih proroka i svetaca u antički i judeokršćanski kontekst vrlo temeljito, pa se opsežne povijesne analogije povlače s prorocima stare Grčke, drevnog Bliskog Istoka, judaizma i kršćanstva, a kulturnopovijesno možda najzanimljivije poredbeske s bliskim pojavama u drevnoj hrvatskoj ili slavenskoj religioznosti ostaju gotovo neistraženima. Koncepcijom pak svoga rada koja nas podsjeća na *case-study*, osobnim razgovorima s kazivačima i njihovim individualiziranjem te, između ostaloga, pokazanom

nezainteresiranošću za traženjem prahrvatskoga konteksta istraživane pojave, Španičekov rad može biti promatran i kao antropološka studija, a u njoj su pak zanimljive spoznaje mogle biti dobivene, navest ću samo neke mogućnosti: (1) istraživanjem društvene dimenzije djelovanja slavonskih pučkih proroka i svetaca: primjerice, kakav je odnos između njih i ljudi koji ih smatraju svetima, oblikuje li se ikakva ritualna praksa, (2) istraživanjem psiho-socijalnih dimenzija religioznosti: npr. potvrđuje li se u istraživanju religioznost kao deprivacijski kompenzator, upućuje li pojava na pučko nezadovoljstvo mogućnostima koje im u pojedinim primjerima nudi formalizirana Katolička crkva i (3) pozicioniranjem slavonskih pučkih proroka i svetaca naspram ostalih antropološko/etnološko istraživanih religijskih praktičara koji svoju praksu ne samo zasnivaju nego i argumentiraju na neposrednom kontaktu sa svetim.

Zaključno, *Slavonski pučki proroci i sveci* je zanimljiva i podacima korisna studija čiju znanstvenu vrijednost potvrđuje i to što je obranjena kao doktorski rad. Iznesene su primjedbe tek neka moja razmišljanja o smjerovima u kojima bi je autor mogao dopunjavati, a da neka od njih nisu već dosad upotrijebljena uzrok je, smatram, iznimno smiona nakana, očita i u poučnom stilu pisanja o metodi, da se do općih teorijskih koncepcija dopre isključivo induktivno građom. Upravo zbog percipirane nemogućnosti ostvarenja ovakvoga cilja, jer svi mi neizbježno već poznatim kategorijama gledamo na svijet, mnogi su se suvremeni antropolozi interesa bliskih Španičekovu odlučili za uporabu retrodukcije, tj. stalnog metodološkog kombiniranja indukcije i dedukcije u svome znanstvenom istraživanju.

Goran Pavel ŠANTEK

O pustu, maskah in maskiranju, Razprave in gradiva, ur. Jurij Fikfak [et al.], ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana 2003., 348 str. (Opera ethnologica slovenica)

Prva knjiga iz biblioteke *Opera ethnologica slovenica* sadrži 30 rasprava i plod je višegodišnje suradnje etnoloških ustanova i pojedinaца iz Slovenije i inozemstva. Namjera je bila nadopuniti znamenito djelo N. Kureta *Maske slovenskih pokrajin* iz 1984. novim podacima. Jurij Fikfak u predgovoru iznosi kratku povijest nastanka i izdavanja monografije,

od projekta Inštituta za slovensko narodopisje sredinom devedesetih (kad je Kuretova knjiga digitalizirana i donekle upotpunjena), preko dva znanstvena skupa o maskama i maskiranju (Ptuj 2000. i Cerkno 2001.) pa do definitivnog koncipiranja i opremanja djela. Podnaslov monografije govori o različitim razinama znanstvene interpretacije prikupljenih podataka, a pisac predgovora žali što su izostali prije planirani prilozi o nekim krajevima i gradovima (Istra, Benečija, Prekmurje, Ljubljana i Maribor). Zaista, teško je dostići Kuretovu erudiciju, cjelovitost i iscrpnost – ali to i nije bio cilj ove publikacije. Pred nama su dopune poznatoga i rezultati novijih istraživanja.

U prvome, općem dijelu monografije, objavljena su četiri članka. Jurij Fikfak u tekstu "Od tradicije do produkcije lokalnosti – nekatera izhodišća in pogledi" rekapitulira prinose rasprava u monografiji i pojašnjava njihov odnos prema Kuretovu djelu. Fikfaka zanimaju promjene u proteklim dvjema dekadama, a posebno pojačane težnje pojedinaca izumu (rekonstrukciji) i obnovi lokalnog identiteta. Primjećuje mijene u ranije "čvrstom" okviru običaja: žene i djeca uključuju se (bar na nekim razinama) u običaj koji je prije bio rezerviran za muškarce i muška društva. Gostovanja maskiranih skupina izvan lokalnih zajednica donijela su promjene u broju individualnih maskiranih likova, a javljaju se i novi likovi. Izrada kostima se profesionalizira, kakvoća materijala raste, a karneval postaje središnjim zbivanjem cijele lokalne zajednice i preuzima važnu kohezivnu ulogu. Lokalni skupljači i istraživači baštine sve više sudjeluju u oblikovanju pokladnog zbivanja, jača